

ارزیابی ظرفیت اکوتوریسم در تالاب‌های شهری با تحلیل راهبردی SWOT: مطالعه موردی تالاب عینک رشت

سید محمود هاشمی[✉]، فاطمه همی‌وند^۲، پویا طالبی خاکسانی^۲

۱- استادیار گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه گیلان، صومعه‌سرا، گیلان، ایران

۲- کارشناس ارشد گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه گیلان، صومعه‌سرا، گیلان، ایران

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه محیط زیست، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه گیلان، صومعه‌سرا، گیلان، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	تالاب‌های شهری به عنوان اکوسیستم‌های حساس، نقش کلیدی در تعدیل اثرات تغییرات اقلیمی و توسعه پایدار ایفا می‌کنند. تالاب عینک رشت، به عنوان بزرگ‌ترین تالاب شهری ایران، با چالش‌هایی نظیر آلودگی صنعتی، گونه‌های مهاجم و توسعه شهری غیراصولی مواجه است. این پژوهش با هدف سنجش ظرفیت اکوتوریسم این تالاب و ارائه راهبردهای مدیریتی پایدار انجام شد. در این مطالعه از پرسشنامه‌های میدانی (۳۴۷ نمونه) و تحلیل استراتژیک SWOT استفاده شد. عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعف) و خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) با استفاده از نرم افزارهای SPSS و اکسل وزن‌دهی و اولویت‌بندی شدند. پایایی پرسشنامه‌ها با ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۴) تأیید شد. مجموع امتیازات وزنی نقاط قوت (۱/۷۱۹) و فرصت‌ها (۱/۸۲۹) نسبت به ضعف‌ها (۱/۳۸) و تهدیدها (۱/۱۶۹) برتری داشت. مهم‌ترین نقاط قوت شامل نزدیکی به مرکز شهر رشت، حضور پرندگان مهاجر و ذخیره‌گاه دائمی آب هستند. ورود آلاینده‌های صنعتی، رشد گونه‌های مهاجم (سنبل آبی) و نبود برنامه مدیریتی یکپارچه، اصلی‌ترین چالش‌ها شناسایی شدند. با توجه به نتایج ماتریس SWOT، راهبرد تهاجمی (SO) شامل توسعه زیرساخت‌های اکوتوریسم، ایجاد کمپ‌های طبیعت‌گردی و تقویت مشارکت جامعه محلی به عنوان راهکار بهینه پیشنهاد می‌شود. این مطالعه بر ضرورت ادغام برنامه‌ریزی شهری با حفاظت اکولوژیکی در تالاب‌های شهری ایران تأکید دارد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۱۸	
دسترسی آنلاین: ۱۴۰۴/۰۶/۲۸	
کلید واژه‌ها: تالاب شهری، اکوتوریسم، تحلیل SWOT، توسعه پایدار، تالاب عینک	

Assessing the Ecotourism Potential of Urban Wetlands Using Strategic SWOT Analysis: A Case Study of the Aynak Wetland, Rasht

Seyyed Mahmood Hashemi^{1✉}, Fatemeh Hamivand², and Pooya Talebi Khakiyani³

1- Assistant Professor, Department of Environmental Science and Engineering, Faculty of Natural Resources, University of Guilan, Sowmeh Sara, Guilan, Iran

2- M.Sc. in Environmental Science and Engineering, Department of Environmental Science and Engineering, Faculty of Natural Resources, University of Guilan, Sowmeh Sara, Guilan, Iran

3- M.Sc Student in Environmental Science and Engineering, Department of Environmental Science and Engineering, Faculty of Natural Resources, University of Guilan, Sowmeh Sara, Guilan, Iran

Article Info	Abstract
Article type: Research Article	Urban wetlands, as sensitive ecosystems, play a vital role in mitigating the impacts of climate change and supporting sustainable development. Aynak Wetland in Rasht, as the largest urban wetland in Iran, faces multiple challenges, including industrial pollution, invasive species, and unregulated urban expansion. This study aimed to evaluate the ecotourism potential of the wetland and propose sustainable management strategies. A mixed-method approach was employed, incorporating field surveys (347 samples) and a strategic SWOT analysis. Internal factors (strengths and weaknesses) and external factors (opportunities and threats) were weighted and ranked using SPSS (version 22) and Microsoft Excel. The reliability of the questionnaires was confirmed with a Cronbach's alpha coefficient of 0.84. The total weighted scores for strengths (1.719) and opportunities (1.829) exceeded those of weaknesses (1.38) and threats (1.169). Key strengths identified include proximity to the city center of Rasht, the presence of migratory birds, and the availability of permanent water resources. The main challenges were industrial pollutants, the spread of invasive species (such as water hyacinth), and the absence of an integrated management plan. Based on the SWOT matrix results, an aggressive (SO) strategy—focusing on the development of ecotourism infrastructure, the establishment of nature-based camps, and enhanced local community engagement—is recommended as the optimal approach. This study highlights the critical need to integrate urban planning with ecological conservation in the management of Iran's urban wetlands.
Article history:	
Received: 2025/04/12	
Accepted: 2025/06/08	
Available online: 2025/09/19	
Keywords: Urban wetlands, Ecotourism, SWOT analysis, Sustainable development, Aynak Wetland	

مقدمه

زیستگاه‌های آبی و تالاب‌ها یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های اکوتوریستی در سرتاسر دنیا محسوب می‌شوند و از طرفی جزء اکوسیستم‌های آسیب‌پذیر و حساس مورد توجه حفاظت هستند (Deng et al., 2023). تالاب‌ها به طور طبیعی نقش گسترده‌ای در کاهش اثرات تغییر اقلیمی، جذب گازهای گلخانه‌ای و کاهش ردپای کربن ایفا می‌کنند و فرصت‌هایی برای آبروری، کشاورزی، منابع انرژی، گردشگری و توریسم در جهت پایداری توسعه فراهم می‌کنند (Ghosh & Pal, 2023). اگرچه تالاب‌ها فرصت‌های عظیمی را فراهم می‌کنند اما از سال ۱۹۷۰ به این سو بیش از ۳۵ درصد تالاب‌ها تخریب یا از بین رفته‌اند (Ramsar Convention Secretariat 2010). بر اساس گزارش‌های کنوانسیون رامسر، تالاب‌ها با سرعت ۳ برابری نسبت به جنگل‌ها در حال از دست رفتن هستند بنابراین مراقبت از تالاب‌ها، آگاهی‌رسانی و همچنین مسئولیت‌پذیری باید سرلوحه قرار بگیرند و ابتکارات محلی با حمایت دولتی همگام شوند (Ramsar Information sheet 2021). شناخت توانمندی‌های اکوسیستم‌های تالابی از الزامات ضروری برای توسعه پایدار گردشگری و توریسم است و برای مهیا کردن شرایط جذب گردشگران باید ظرفیت‌های بهره‌برداری و استعدادهای گردشگری به طور همه‌جانبه شناخته شوند (Hall & Lew, 2009). تجربه‌های بین‌المللی نشان داده است که نواحی با تنوع اکولوژیکی بالاتر دارای ظرفیت فراوان‌تری برای گسترش توریسم در راستای توسعه پایدار هستند (Jones & Nguyen, 2021). مدیریت و برنامه‌ریزی اکوتوریسم باعث پایداری محیط زیست و توسعه ابعاد اقتصادی و اجتماعی در مقیاس محلی و منطقه‌ای در نواحی کمتر توسعه‌یافته می‌شود و مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌ها را نیز ارتقا می‌بخشد (Berrone et al., 2023). در واقع اکوتوریسم و گردشگری پایدار مبتنی بر طبیعت از لحاظ دخالت انسانی شامل بهینه‌سازی چهار رکن ذیل است: (۱) اثرگذاری حداقلی و بیشترین اهمیت به فرهنگ مقصد، (۲) کمترین تاثیر بر تنوع زیستی و رعایت اخلاقیات محیط زیستی، (۳) حداکثرسازی سطح رضایت تفریحی گردشگران و (۴) حداکثرمنافع اقتصادی برای گروه‌های ذینفع در جامعه میزبان (Fennell & de Grosbois, 2023).

در فرهنگ مدرن زندگی جوامع انسانی به سه بخش اشتغال، استراحت و اوقات فراغت تبدیل شده است و هریک از این بخش‌ها بایستی به شکل شبکه‌ای درهم‌تنیده در زیرساخت‌های اقتصادی صنعتی اجتماعی شهرنشینی به هم اتصال و ارتباط پیدا کنند (لوکوربوزیه، ۱۳۸۲). در واقع گردشگری پاسخی به نیازهای مربوط به اوقات فراغت و تامین بهینه آن است از این رو صنعت اکوتوریسم در جهان بویژه پس از نیمه دوم قرن بیستم به طور پیوسته پیشرفت داشته است و در قرن بیست و یکم به نیروی محرک توسعه و پیشرفت برای اکثر کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است و این صنعت بسیاری از شاخص‌های اقتصادی، فرهنگی و محیط زیستی مرتبط با توسعه را افزایش داده است (Samal & Dash, 2023). گسترش شهرنشینی و برنامه‌ریزی برای بازآرایی از اوقات فراغت شهروندان در دهه‌های اخیر باعث شده است تا توریسم به عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت برای توسعه اهمیت قابل ملاحظه‌ای پیدا کند و رقابت گسترده‌ای بین کشورها به عنوان مقاصد گردشگری بوجود آمده است (Balsalobre-Lorente et al., 2023). بر طبق گزارش سازمان جهانی توریسم سازمان ملل متحد (UNWTO) بیشترین و وسیع‌ترین صنعت بعد از نفت که نقش بسزایی در اقتصاد کلان کشورها دارد گردشگری است و صنعت توریسم به گونه‌ای است که با صنایع دیگر رابطه تنگاتنگ و نزدیک دارد و به این دلیل روز به روز در حال پیشرفت است (Vogel, 2021). در واقع ساختار بنیادی توریسم و گردشگری می‌تواند منبع اصلی در ایجاد اشتغال، تبادلات فرهنگی و انسانی، رشد بخش خصوصی، درآمد و توسعه شود. فرایند محصولات و فرآورده‌های گردشگری علاوه بر ایجاد توازن و تعادل مناطق به واسطه تحول اجتماعی فرهنگی باعث سودآوری اقتصادی نیز می‌شوند (Wang et al., 2020). منافع و عایدات حاصل از اکوتوریسم و صنایع خدماتی مرتبط به گونه‌ای است که گروه‌های محلی را تشویق به حراست و شرایط اقتصادی و اجتماعی را بهبود می‌بخشند و ارزش منابع طبیعی و تنوع زیستی در حوزه اکوتوریسم باید توسط مردم بومی و جوامع محلی شناسایی و مورد تاکید قرار بگیرد (Heshmati et al., 2022). یکی از ابزارهای مهم در مدیریت استراتژیک و برنامه‌ریزی محیط زیست در ارتباط با توسعه پایدار استفاده از

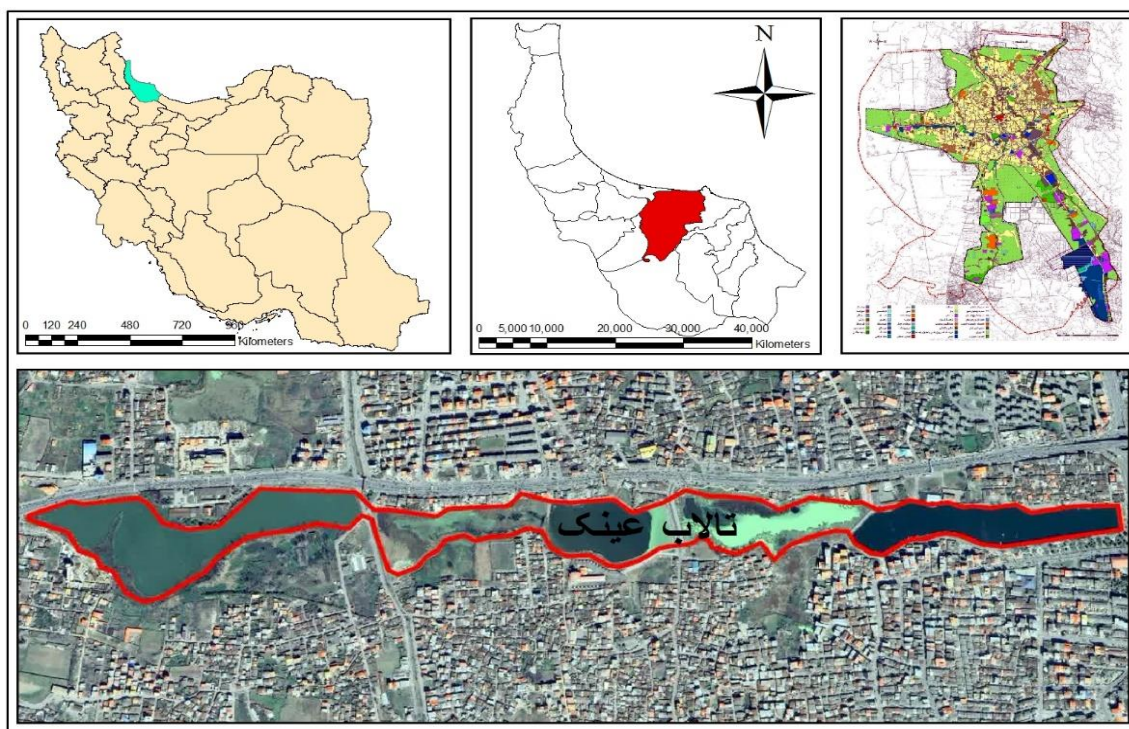
روش‌های ارزیابی ریسک محیط زیستی از جمله مدل راهبردی SWOT است (Puyt et al., 2023). شناسایی و ارزیابی عوامل داخلی و خارجی در بستر و زمینه مربوطه اولین قدم در گسترش روش SWOT است (Cheng et al, 2023). فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک طبیعت‌گردی در این مدل، ارزیابی «نقاط درونی شامل قوت و ضعف و نقاط بیرونی شامل فرصت و تهدیدها» است (Paliwal, 2006). اکثریت تحلیل‌های استراتژیک و کلان برای مدیریت و برنامه‌ریزی از مدل تحلیلی SWOT الگو می‌گیرند (Greif et al., 2024). گنجعلی و همکاران در مطالعه‌ای تحقیقی ادراک حاشیه‌نشینان تالاب انزلی از خدمات فرهنگی آن و ایجاد زمینه برای ارتقای فرهنگ بومی و در نتیجه حفاظت از این اکوسیستم طبیعی را ارزیابی کردند و نشان دادند که تنوع زیستی و تنوع فرهنگی در عین مستقل بودن، تقویت‌کننده همدیگرند و خدمات فرهنگی، یک متغیر مهم در افزایش کیفیت زندگی و رفاه انسان محسوب می‌شود (Ganjali et al., 2014). در واقع یکی از راه‌های حفاظت و حمایت از تالاب‌های شهری، گسترش تفرج و گردشگری درون و پیرامون آنهاست که در این زمینه مطالعه‌ای در تالاب شهری گوانینتانگ انجام گرفته تا خدمات اجتماعی و فرهنگی تالاب را مدل‌سازی کند و نتایج آن نشان می‌دهد که بالاترین امتیاز مربوط به ارزشگذاری خدمات فرهنگی مربوط به ادراک تنوع زیستی توسط مردم است (Zhou et al., 2020). تالاب‌های خمیر و قشم از ارزشمندترین اکوسیستم‌های ساحلی ایران محسوب می‌شوند که نقش حیاتی در حفظ تنوع زیستی، جذب کربن و توسعه اکوتوریسم پایدار ایفا می‌کنند. پژوهش سبحانی و دانه‌کار (۱۴۰۲) نیز با هدف پاسخ به این سوال اساسی انجام شده است که چگونه می‌توان با روش SWOT راهبردهای مدیریتی بهینه‌ای برای توازن بین حفاظت و اکوتوریسم پایدار در تالاب‌های مانگرو طراحی کرد؟ در پژوهش حاضر ارزیابی راهبردی ظرفیت اکوتوریسم تالاب عینک رشت با کاربرد مدل تحلیلی SWOT و با هدف سنجش ظرفیت اکوتوریسم این تالاب و ارائه راهبردهای مدیریتی پایدار مورد ارزیابی قرار گرفته است.

معرفی منطقه مورد بررسی

تالاب عینک در حاشیه غربی رشت در استان گیلان واقع شده است (شکل ۱). مساحت مجموعه عینک با حوزه پیرامونی خود معادل ۱۲۲ هکتار بوده و مساحت مجموعه در داخل خط مرز تعیین شده ۱۰۹ هکتار است که ۳۲ هکتار از آن را آبگیرهای طبیعی به خود اختصاص داده است. این تالاب بزرگترین تالاب شهری ایران و دومین تالاب بزرگ استان گیلان است این تالاب زیستگاه ۳۶ گونه پرنده بومی و مهاجر از جمله اردک سرسبز و چنگر است (سازمان محیط زیست، ۱۴۰۳). اطلاعات جمعیتی و داده‌های مکانی شهر رشت در قالب GIS بر اساس آخرین سرشماری مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) از شهرداری رشت دریافت و ویرایش شد. مطابق اطلاعات ۱۴۲۴۷ نفر در محله تالاب عینک ساکن هستند که ۲/۵ درصد از جمعیت کل شهر را شامل می‌شود. تعداد خانوار در این محله ۳۹۲۴ است که بعد خانوار ۳٫۶۳ نفر است و تراکم جمعیت ۸۳٫۳ نفر در هکتار است.

^۱Strengths, Weaknesses, Opportunities & Threats

^۲Guanyintang

شکل (۱). موقعیت تالاب عینک و کاربری‌های اطراف تالاب عینک (منبع: نگارندگان).

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر جزء تحقیقات کاربردی با روش توصیفی-تحلیلی است که جمع‌آوری داده‌های آن به صورت میدانی انجام شده است. در ابتدا، مباحث نظری و پیشینه پژوهش با بهره‌گیری از روش‌های کتابخانه‌ای و مطالعات اسنادی مشخص شد و سپس، از روش پیمایشی و نظرسنجی برای تعیین دیدگاه جامعه مخاطب و هدف در مورد گردشگری بهره گرفته شد. برای این منظور از شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده گردید. داده‌های میدانی از طریق مصاحبه با سه گروه هدف شامل (الف) مردم محلی، (ب) صاحبان کسب و کار و (ج) متخصصان گردشگری در محدوده مطالعاتی پیمایش شد باید ذکر شود که منظور از متخصصان حوزه گردشگری فرهیختگان و نخبگانی هستند که درک علمی از موضوع گردشگری دارند و شامل استادان دانشگاه، کارشناسان ادارات میراث فرهنگی و گردشگری، محیط زیست، منابع طبیعی و شهرداری‌ها می‌شوند. جلسات بحث گروهی متمرکز^۱ با حضور گروه‌های متفاوت اجتماعی، متخصصان و سایر ذی‌نفعان در محله تالاب عینک برگزار شد تا در راستای روش‌شناسی، پیمایش و طراحی پرسشنامه‌ها مورد استفاده قرار گیرد.

برای تعیین حجم نمونه‌برداری (تعداد پرسشنامه‌ها) از فرمول کوکران (جباری نوقابی و عرفانیان، ۱۳۹۸) استفاده شد و نتایج که با جایگذاری جمعیت محدوده تالاب عینک (۱۴۰۰۰ نفر)^۲ حجم نمونه مطالعاتی و تعداد پرسشنامه‌ها ۳۴۷ عدد به دست آمد و در بین سه طبقه اصلی فوق‌الذکر توزیع و گردآوری شد.

به منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز برای سنجش مدل سوات و به دست آوردن قوت و ضعف و تهدید و فرصت‌های تالاب از پرسشنامه‌های بسته استفاده شده است. در مرحله طراحی برای هر یک از گویه‌های مربوط به نقاط S_W_O_T دو متغیر اصلی شامل (الف) میانگین وزنی شدت در طیف لیکرت و (ب) ضریب اهمیت نسبی در نظر گرفته شدند. این پرسشنامه‌های محقق‌ساخته با ۳۸ گویه به صورت سوالی طراحی شد که از مقیاس لیکرت با پنج گزینه (خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی

^۱Focus group

^۲آخرین سرشماری مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن-۱۳۹۵

زیاد) و با امتیاز دهی بین ۱ تا ۱۰ (به همان ترتیب) بهره گرفته شد و همچنین ضریب اهمیت برای اولویت‌بندی نیز مورد سنجش قرار گرفت. پرسشنامه‌ها ابتدا با رویکرد شیوه دلفی در اختیار کارشناسان خبره در شهرداری، سازمان محیط زیست و محیط‌های آکادمیک (دانشکده‌های محیط‌زیست، جغرافیا، شهرسازی و علوم اجتماعی دانشگاه گیلان) قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا ضریب اهمیت نسبی در مقیاس ۱۰۰-۰ امتیازدهی کنند. به این طریق سوالات اولویت دار انتخاب و امتیازدهی شدند و توسط گروه‌های بومی، محلی و صاحبان کسب و کار مورد پیمایش قرار گرفتند. نقاط قوت دارای ۱۰ سوال، نقاط ضعف دارای ۹ سوال، فرصت‌ها دارای ۱۰ سوال و تهدیدها دارای ۹ سوال هستند. پس از انجام بررسی‌های لازم در راستای تایید روایی پرسشنامه مذکور اقدام شد. برای سنجش پایایی^۲ و هم‌هنگی درونی پرسشنامه‌ها نیز آلفای کرونباخ محاسبه گردید (رابطه ۱). همچنین بایستی ذکر شود که تحلیل پرسشنامه‌های تکمیل شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه‌های ۱۹ و ۲۲ مورد سنجش قرار گرفتند.

رابطه (۱):

$$\alpha = \left(\frac{N}{N-1} \right) \times \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^N S_i^2}{S_X^2} \right)$$

α : ضریب آلفای کرونباخ^۳

N: تعداد نمونه^۴

S_i^2 : واریانس هرگویه^۵

S_X^2 : واریانس کل گویه‌ها^۶

در بخش آمار توصیفی از آمارهای میانگین، انحراف معیار، فراوانی، درصد فراوانی و در بخش تحلیل استنباطی از آزمون همبستگی استفاده شد.

برای تحلیل نهایی از ماتریس SWOT که شامل چهار منطقه با چهار نوع استراتژی مختلف است و ماتریس‌های ارزیابی عوامل داخلی IFE و خارجی EFE استفاده شد تا نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای مربوط به اکوتوریسم تالاب عینک شناسایی و استراتژی‌های مناسب تدوین گردد و سپس به ظرفیت‌سنجی اکوتوریسم تالاب عینک پرداختیم. راهکارهای اجرایی برای مواجهه با نقاط ضعف با بهره برداری بهینه از فرصت‌ها، به ویژه از راه تخصیص مجدد منابع توصیه می‌شود. بنابراین، تأمین نیازهای لازم برای مقابله با تهدیدات فراروی ناحیه، مهم‌ترین بخش پیشنهادها را به خود اختصاص می‌دهند تا با ارائه راهکارهای اجرایی، ضمن به حداقل رساندن نقاط ضعف، از تهدیدهای برون سازمانی نیز اجتناب کنند.

^۱Validity

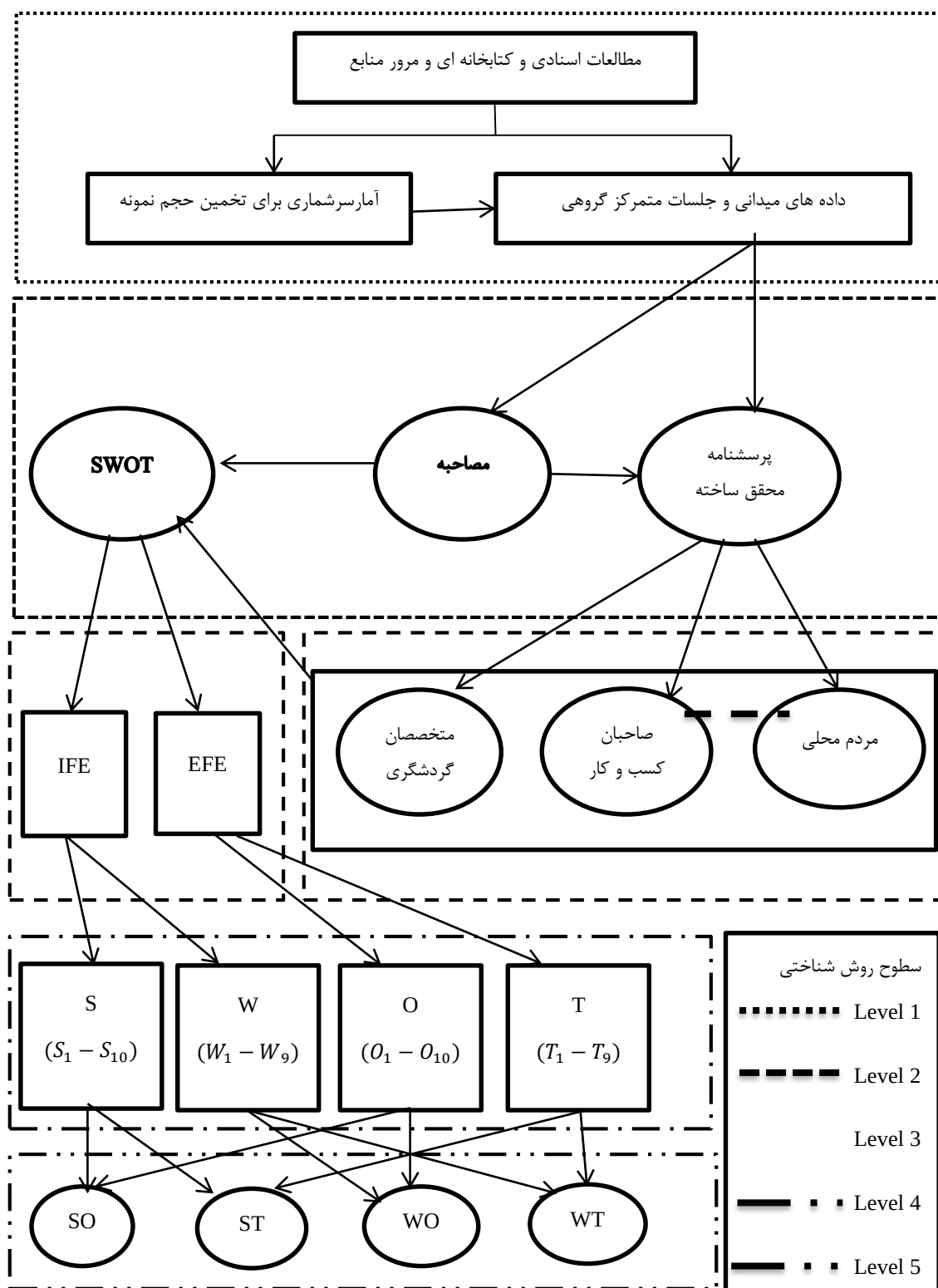
^۲Reliability

^۳ Internal consistency and reliability coefficient

^۴The number of items

^۵The variance of individual item

^۶The variance for all items on the scale

شکل (۲). نمودار شماتیک روش تحقیق

جدول (۱). ماتریس (SWOT) عوامل اصلی تاثیرگذار بر توسعه اکوتوریسم منطقه

عوامل داخلی (IF)			
No.	نقاط قوت (S)	No.	نقاط ضعف (W)
S ₁	بزرگترین تالاب شهری ایران و دومین تالاب بزرگ استان گیلان	W ₁	نا به سامانی سیستم جمع آوری و دفع زباله
S ₂	نزدیکی به مرکز شهری رشت (موقعیت مناسب تالاب نسبت به دسترسی های درون شهری)	W ₂	اطلاع رسانی ناکافی و ناقص در زمینه برنامه ریزی و مدیریت و سرمایه گذاری گردشگری منطقه
S ₃	دسترسی آسان و قرارگیری در ورودی شهر	W ₃	تغییرات کاربری زمین های حاشیه تالاب و افزایش ساخت و سازها
S ₄	منبع ذخیره آب برای اراضی کشاورزی	W ₄	عدم تعلق خاطر مردم محلی به تالاب
S ₅	زیستگاه مناسب برای پرندگان مهاجر (منطقه گذران و تخم گذاری پرندگان مهاجر)	W ₅	رشد گونه های مهاجم و کاهش تنوع گونه های اصیل بومی
S ₆	زیستگاه مناسب برای سکونت پرندگان آبی و کنار آبی دایمی	W ₆	نبود مدیریت، کنترل و نظارت بر تالاب (ورود فاضلاب خانگی و غیر خانگی)
S ₇	آب تالاب در هیچ فصلی از سال خشک نمی شود (دایمی بودن آب تالاب)	W ₇	تجمع مشاغل آلوده کننده محیط زیست در اطراف تالاب (صنایع چوب، تراشکاری و تعمیرات خودرو و کارواش)
S ₈	توانایی تغذیه آب های زیرزمینی	W ₈	عدم طراحی و منظر سازی برای جذب گردشگری تالاب در منطقه
S ₉	قابلیت کاهش رواناب و سیلاب (ذخیره منابع آب در دوره های بارندگی سنگین)	W ₉	نبود ایستگاه های پایش و محیط بانی
S ₁₀	قابلیت تصفیه و پالایش آب (حذف فلزات سنگین، مواد جامد معلق و آلاینده ها، پاتوژن ها و حذف سولفور از آب)		
عوامل خارجی (EF)			
No.	فرصت ها (O)	No.	تهدید ها (T)
O ₁	همجواری تالاب عینک در محدوده شهری (مسیر اصلی ورودی شهر)	T ₁	خطر بالا آمدن سطح آب و فرسایش به دلیل بالا بودن سطح ایستابی
O ₂	استفاده از محدوده آبی تالاب به عنوان آلترناتیوی برای جلوگیری از گسترش کاربری های ناسازگار شهری	T ₂	تخلیه فاضلاب های خانگی و پساب های کشاورزی و صنعتی به درون تالاب
O ₃	اختصاص قسمت عمده منابع آب تالاب به فعالیت های کشاورزی	T ₃	برداشت غیر اصولی از منابع این تالاب برای آبیاری، شکار و صید غیرقانونی
O ₄	وجود کاربری های زراعی-باغی در پیرامون تالاب از گذشته تا به امروز	T ₄	هجوم وسیع گیاهان مهاجم آبی
O ₅	دایمی بودن آب تالاب (در هیچ فصلی خشک نمی شود)	T ₅	خشک شدن تالاب و کاهش جلب نظر گردشگران به علت پیشروی زمین های کشاورزی در اطراف تالاب
O ₆	دسترسی آسان تمام اقشار جامعه و نزدیکی به مرکز شهر رشت	T ₆	رشد جمعیت و افزایش مناطق مسکونی و ساخت و ساز در اطراف تالاب
O ₇	وجود گیاهانی که به صورت طبیعی / مصنوعی در اطراف تالاب به چشم می خورند	T ₇	خطر انقراض گونه نیلوفر آبی به دلیل رشد گیاه مهاجم سنبل آبی
O ₈	خدمات و کارکردهای فرهنگی، روانشناختی و زیباشناسی	T ₈	آلودگی های محیط زیستی ناشی از فعالیت های نظامی
O ₉	خدمات محیط زیستی - اکولوژیکی مانند حفاظت تنوع زیستی و تداوم فرایندهای پشتیبان اکوسیستم	T ₉	ایجاد فضای نا امن و بی دفاع به دلیل قرارگیری در حاشیه شهر
O ₁₀	خدمات اکو-فیزیکی همچون جلوگیری از فرسایش و سیلاب ها، کاهش آلودگی های هوایی، تعدیل درجه حرارت و ایجاد سطوح سایه دار		

نتایج پژوهش

در ارزیابی SWOT تالاب عینک تعداد ۱۰ قوت داخلی در برابر ۹ نقطه ضعف داخلی و تعداد ۱۰ فرصت خارجی در برابر ۹ تهدید خارجی شناسایی و ارزیابی شده است (جدول ۱). پرسشنامه‌ها از لحاظ نقاط درونی در جدول (۲) و از لحاظ نقاط بیرونی در جدول (۳) به صورت کمی جمع‌بندی شدند و متغیرهای میانگین وزنی و ضریب اهمیت نسبی برای تحلیل استخراج شدند. میانگین وزنی برای دو ماتریس عوامل داخلی (ضعف و قوت) و ماتریس خارجی (فرصت و تهدید) جداگانه محاسبه شدند و سپس نرمال‌سازی از طریق نسبت هر ردیف گویه به مجموع کل ماتریس به دست آمد و در ستون شدت آورده شد. ضریب نهایی حاصل ضرب شدت در اهمیت نسبی است. می‌باید ذکر گردد که ضریب نقاط قوت و فرصت با علامت مثبت و برای ضعف و تهدید با علامت منفی نشان داده شده است بنابراین قدر مطلق ضریب نهایی در ستونی جداگانه آورده شده است و در نهایت ضریب نرمال کلی با تکنیک‌های بی‌مقیاس‌سازی و استانداردسازی شده برای هریک از نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدید محاسبه شده‌اند (جدول‌های ۲ و ۳).

جدول (۲). تحلیل نقاط درونی (قوت و ضعف) اکوتوریسم تالاب عینک

(IFI)	میانگین وزنی	اهمیت نسبی	شدت	ضریب نهایی	قدر مطلق	ضریب نرمال کلی
قوت‌ها						
S ₁	۷/۹۸	۰/۰۷۹۸	۳/۵۱	۰/۲۸۰	۰/۲۸۰	۰/۰۴۵
S ₂	۷/۳۴	۰/۰۷۳۴	۳/۵۵	۰/۲۶۰	۰/۲۶۰	۰/۰۴۲
S ₃	۶/۴۰	۰/۰۶۴۰	۳/۴۱	۰/۲۱۸	۰/۲۱۸	۰/۰۳۰
S ₄	۲/۹۴	۰/۰۲۹۴	۲/۳۳	۰/۰۶۸	۰/۰۶۸	۰/۰۱۱
S ₅	۲/۰۲	۰/۰۲۰۲	۲/۰۳	۰/۰۴۱	۰/۰۴۱	۰/۰۰۶
S ₆	۲/۲۸	۰/۰۲۲۸	۲/۰۰	۰/۰۴۵	۰/۰۴۵	۰/۰۰۷
S ₇	۶/۸۷	۰/۰۶۸	۳/۳۳	۰/۲۲۸	۰/۲۲۸	۰/۰۳۷
S ₈	۱/۴۷	۰/۰۱۴۷	۱/۵۹	۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۰۳
S ₉	۶/۰۴	۰/۰۶۰۴	۳/۳۲	۰/۲۰۰	۰/۲۰۰	۰/۰۳۲
S ₁₀	۱/۳۰	۰/۰۱۳۰	۱/۳۳	۰/۰۱۷	۰/۰۱۷	۰/۰۰۲
نقاط ضعف‌ها						
W ₁	۵/۱۷	۰/۰۵۱۷	-۲/۱۶	-۰/۱۱۱	-۰/۱۱۱	۰/۰۱۸
W ₂	۶/۳۶	۰/۰۶۳۶	-۲/۸۷	-۰/۱۸۲	-۰/۱۸۲	۰/۰۲۹
W ₃	۶/۳۰	۰/۰۶۳۰	-۳/۳۱	-۰/۲۰۸	-۰/۲۰۸	۰/۰۳۴
W ₄	۵/۳۶	۰/۰۵۳۶	-۲/۳۲	-۰/۱۲۴	-۰/۱۲۴	۰/۰۲۰
W ₅	۶/۳۲	۰/۰۶۳۲	-۳/۳۵	-۰/۲۱۱	-۰/۲۱۱	۰/۰۳۴
W ₆	۶/۸۱	۰/۰۶۸۱	-۳/۳۴	-۰/۲۲۷	-۰/۲۲۷	۰/۰۳۷
W ₇	۶/۸۱	۰/۰۶۸۵	-۳/۳۸	-۰/۲۳۱	-۰/۲۳۱	۰/۰۳۷
W ₈	۶/۳۰	۰/۰۶۳۰	-۳/۵۱	-۰/۲۲۱	-۰/۲۲۱	۰/۰۳۶
W ₉	۵/۸۹	۰/۰۵۸۹	-۳/۴۸	-۰/۲۰۴	-۰/۲۰۴	۰/۰۳۳
جمع کل	۱۰۰	۱	-	-۰/۳۳۹	۳/۰۹۹	۰/۴۹۳

جدول (۳). تحلیل نقاط خارجی (فرصت ها و تهدیدها) اکوتوریسم تالاب عینک

EFI	میانگین وزنی	اهمیت نسبی	شدت	ضریب نهایی	قدرمطلق	ضریب نرمال کلی
فرصت ها						
O ₁	۸/۳۲	۰/۰۸۳۲	۳/۵۹	۰/۲۹۸	۰/۲۹۸	۰/۰۴۸
O ₂	۴/۳۴	۰/۰۴۳۴	۳/۲۳	۰/۱۴۰	۰/۱۴۰	۰/۰۲۲
O ₃	۳/۱۱	۰/۰۳۱۱	۲/۳۹	۰/۰۷۴	۰/۰۷۴	۰/۰۱۲
O ₄	۳/۵۵	۰/۰۳۵۵	۲/۳۰	۰/۰۸۱	۰/۰۸۱	۰/۰۱۳
O ₅	۷/۸۵	۰/۰۷۸۵	۳/۴۵	۰/۲۷۰	۰/۲۷۰	۰/۰۴۴
O ₆	۷/۸۳	۰/۰۷۸۳	۳/۳۳	۰/۲۶۰	۰/۲۶۰	۰/۰۴۲
O ₇	۶/۲۸	۰/۰۶۲۸	۳/۳۰	۰/۲۰۷	۰/۲۰۷	۰/۰۳۳
O ₈	۶/۲۸	۰/۰۶۲۸	۲/۸۸	۰/۱۸۰	۰/۱۸۰	۰/۰۲۹
O ₉	۶/۲۱	۰/۰۶۲۱	۲/۶۶	۰/۱۶۵	۰/۱۶۵	۰/۰۲۷
O ₁₀	۵/۷۴	۰/۰۵۷۴	۲/۷۰	۰/۱۵۴	۰/۱۵۴	۰/۰۲۵
تهدیدها						
T ₁	۱/۶۰	۰/۰۱۶۰	-۱/۴۴	-۰/۰۲۳	۰/۰۲۳	۰/۰۰۳
T ₂	۶/۱۷	۰/۰۶۱۷	-۲/۷۵	-۰/۱۶۹	۰/۱۶۹	۰/۰۲۷
T ₃	۳/۲۳	۰/۰۳۲۳	-۱/۹۲	-۰/۰۶۲	۰/۰۶۲	۰/۰۱۰
T ₄	۷/۵۱	۰/۰۷۵۱	-۳/۴۱	-۰/۲۵۶	۰/۲۵۶	۰/۰۴۱
T ₅	۳/۱۷	۰/۰۳۱۷	-۲/۲۹	-۰/۰۷۲	۰/۰۷۲	۰/۰۱۱
T ₆	۶/۹۶	۰/۰۶۹۶	-۳/۵۶	-۰/۲۴۷	۰/۲۴۷	۰/۰۴۰
T ₇	۶/۷۹	۰/۰۶۷۹	-۳/۵۳	-۰/۲۳۹	۰/۲۳۹	۰/۰۳۹
T ₈	۱/۲۶	۰/۰۱۲۶	-۱/۳۷	-۰/۰۱۷	۰/۰۱۷	۰/۰۰۲
T ₉	۳/۸۱	۰/۰۳۸۱	-۲/۲۲	-۰/۰۸۴	۰/۰۸۴	۰/۰۱۳
جمع کل	۱۰۰	۱	-	۰/۶۶	۲/۹۹۸	۰/۴۸۱

چنانچه جمع کل امتیاز نهایی اکوتوریسم تالاب عینک در ماتریس عوامل داخلی بیش از ۲/۵ باشد، بدین معنی است که قوت های پیش روی اکوتوریسم تالاب عینک بر ضعف های آن غلبه دارد، و اگر این امتیاز کمتر از ۲/۵ باشد نشان دهنده غلبه ضعف ها بر قوت های آن است که در جدول (۴) هم آمده است. مجموع نمرات این ماتریس ۳/۰۹۹ است و حاکی از آن است که اکوتوریسم تالاب عینک از لحاظ عوامل داخلی دارای قوت است که در جدول (۴) نیز مشاهده می شود. چنانچه جمع کل امتیاز نهایی اکوتوریسم تالاب عینک در ماتریس عوامل خارجی بیش از ۲/۵ باشد، بدین معنی است که فرصت های پیش روی اکوتوریسم تالاب عینک بر تهدیدهای آن غلبه خواهد داشت، و اگر این امتیاز کمتر از ۲/۵ باشد نشان دهنده غلبه تهدیدها بر فرصت های آن است. مجموع نمرات این ماتریس ۲/۹۸۸ است و حاکی از آن است که اکوتوریسم تالاب عینک از لحاظ عوامل خارجی دارای فرصت است.

نتایج تحلیل راهبردی ماتریس سوات بیانگر آن است که فضای حاکم بر محیط درونی منفی و فضای حاکم بر محیط بیرونی مثبت است و اهمیت نسبی عوامل بیرونی بیشتر از عوامل درونی است همچنین فض ۶۷ ای مفید بر فضای مخاطره آمیز غلبه دارد که در جدول (۴) به طور خلاصه قابل مشاهده است. با توجه به امتیاز وزنی عوامل داخلی (۳/۰۹۹) و امتیاز وزنی عوامل خارجی (۲/۹۹۸) و اینکه میانگین عوامل داخلی و خارجی از ۲/۵ بالاتر است و این موضوع بدان معناست که اکوتوریسم تالاب عینک از لحاظ موقعیت استراتژیک در بخش SO قرار دارد و از لحاظ عوامل درونی دارای قوت و از لحاظ عوامل بیرونی دارای فرصت است.

جدول (۴). مقایسه فضای درونی و بیرونی و فضای مثبت و منفی

فضای تحلیلی	ضرایب نهایی	ضرایب نرمال کلی
مجموع ضرایب فضای خارجی (O+T)	۰/۶۶	۰/۴۸۱
مجموع ضرایب فضای داخلی (S+W)	- ۰/۳۳۹	۰/۴۹۳
مجموع ضرایب فضای مفید (S+O)	۳/۲۰۹	۰/۵۱
مجموع ضرایب فضای مخاطره‌آمیز (W+T)	- ۲/۸۸۸	۰/۴۶۴

ماتریس داخلی-خارجی راهبردهای توسعه اکوتوریسم تالاب عینک شهر رشت در شکل (۳) بخش (الف) و (ب) نشان داده شده است. با توجه به اینکه در ماتریس SWOT چهاردسته راهبرد قرار گرفته و با توجه به منطقه تعیین شده پژوهش در ماتریس داخلی و خارجی، آن دسته از راهبردهایی انتخاب می‌شوند که مربوط به منطقه تعیین شده در ماتریس داخلی و خارجی باشند. در این روش سعی شده است برای اعتبار نتایج تحقیق از دو نمودار استفاده شود (شکل ۳ الف و ب) و ملاحظه می‌شود که نتایج دو نمودار ارائه شده در یک راستا قرار دارد. نتایج بیانگر آن است که بیشترین راهبردهای مناسب برای توسعه اکوتوریسم تالاب عینک شهر رشت در ناحیه SO، یعنی راهبرد تهاجمی-رقابتی قرار دارد که براساس آن باید به نقاط قوت و فرصت‌ها بیش از پیش توجه شود. در مرحله دوم در ناحیه پس از این ناحیه WO قرار می‌گیرد که راهبرد بازنگری است و به معنی این است که با توجه به نقاط ضعف ارائه شده و همچنین فرصت‌های موجود، می‌باید فعالیت‌ها را تغییر جهت داده تا از نقاط ضعف در جهت فرصت‌ها تغییر جهت پیدا کنند. پس از استقرار این دو ناحیه، ماتریس استراتژیک در ناحیه ST قرار می‌گیرد که راهبرد تنوع بخشی است و به معنی توجه به تهدیدهای پیش‌رو و استفاده از نقاط قوت برای پوشش دادن نقاط تهدیدآمیز است. و در نهایت در ناحیه WT، راهبرد عقب نشینی یا تدافعی است و بیانگر این مطلب است که براساس آن باید از سطح فعالیت‌های تضعیف کننده کاسته شود.

تحلیل یافته‌های پژوهش

تحلیل نقاط قوت

- بزرگترین تالاب شهری ایران و دومین تالاب بزرگ استان گیلان
- این ویژگی موقعیت منحصربه‌فردی برای تالاب عینک ایجاد می‌کند و آن را به یک جاذبه ملی تبدیل کرده است. این امتیاز می‌تواند پایه‌ای برای جذب گردشگران داخلی و بین‌المللی باشد، اما نیازمند تبلیغات هدفمند و معرفی صحیح در سطح ملی است.
- نزدیکی به مرکز شهر رشت
- دسترسی آسان به تالاب، فرصتی برای توسعه اکوتوریسم روزانه (Day Tourism) فراهم می‌کند. با این حال، این مزیت در صورت عدم مدیریت صحیح، می‌تواند به دلیل افزایش ترافیک و آلودگی صوتی به یک تهدید تبدیل شود.
- دائمی بودن آب تالاب
- این ویژگی تضمینی برای پایداری اکوسیستم و جذب پرندگان مهاجر است. با این حال، وابستگی به منابع آب زیرزمینی و تغییرات اقلیمی ممکن است این نقطه قوت را در بلندمدت تحت تأثیر قرار دهد.

۲. تحلیل نقاط ضعف

- نبود مدیریت یکپارچه
- پراکندگی مسئولیت‌ها بین نهادهای مختلف (شهرداری، محیط زیست، منابع طبیعی) منجر به ناهماهنگی در اجرای برنامه‌ها شده است. این ضعف، توسعه زیرساخت‌های اکوتوریسم را با کندی مواجه کرده است.
- تجمع صنایع آلاینده در حاشیه تالاب

- فعالیت‌هایی مانند تعمیرگاه‌های خودرو و صنایع چوب، نه تنها کیفیت آب را کاهش می‌دهند، بلکه تصویر منفی از تالاب در ذهن گردشگران ایجاد می‌کنند. این مسئله نیازمند بازنگری در سیاست‌های مکانیابی صنایع است.
- عدم طراحی منظرسازی برای جذب گردشگر
- فقدان امکاناتی مانند مسیرهای پیاده‌روی، تابلوهای تفسیر طبیعت، و مناطق استراحت، تجربه گردشگران را محدود می‌کند. این ضعف، فرصت تبدیل تالاب به یک مقصد اکوتوریسمی پایدار را تضعیف می‌کند.

۳. تحلیل فرصت‌ها

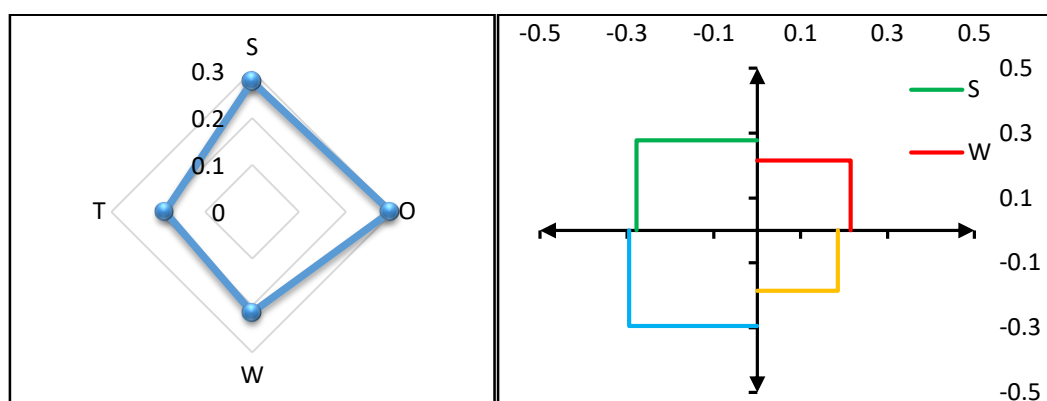
- همجواری با شهر رشت و دسترسی آسان
- این فرصت می‌تواند با توسعه تورهای نیم‌روزه برای خانواده‌ها و دانشجویان، نقش مؤثری در افزایش درآمد محلی ایفا کند.
- پتانسیل پرندنگری حضور ۳۶ گونه پرنده بومی و مهاجر، امکان ایجاد سایت‌های تخصصی پرندنگری را فراهم می‌کند. این فعالیت نه تنها جذابیت تالاب را افزایش می‌دهد، بلکه می‌تواند به عنوان ابزاری برای آموزش محیط‌زیستی استفاده شود.
- خدمات فرهنگی و روانشناختی تالاب
- تالاب می‌تواند به عنوان فضایی برای کاهش استرس شهروندان و تقویت ارتباط انسان با طبیعت معرفی شود. این ویژگی نیازمند همکاری با روانشناسان و جامعه‌شناسان برای طراحی برنامه‌های هدفمند است.

۴. تحلیل تهدیدها

- هجوم گونه‌های مهاجم (سنبل آبی)
- این گونه‌ها نه تنها تنوع زیستی را کاهش می‌دهند، بلکه با کاهش سطح آب، خطر آتش‌سوزی در فصل گرما را افزایش می‌دهند. کنترل این تهدید نیازمند مشارکت جوامع محلی در پاکسازی دوره‌ای تالاب است.
- تخلیه فاضلاب‌های خانگی و صنعتی
- این مسئله نشان‌دهنده ضعف سیستم مدیریت پسماند در منطقه است. راه‌حل بلندمدت، احداث تصفیه‌خانه‌های محلی و نظارت دقیق بر صنایع است.
- تغییر کاربری زمین‌های حاشیه تالاب
- گسترش ساخت‌وسازها، حریم اکولوژیک تالاب را نقض می‌کند. این تهدید نیازمند تدوین قوانین سختگیرانه‌تر و ایجاد "منطقه حائل" با کاربری سبز است.

یافته‌ها نشان می‌دهد تالاب عینک از نظر اکولوژیکی قوی اما از نظر مدیریتی آسیب‌پذیر است. اگرچه امتیاز عوامل داخلی (IFE = 3.099) و خارجی (EFE = 2.998) نشان‌دهنده غلبه نقاط قوت و فرصت‌هاست، اما شکنندگی اکوسیستم در برابر فعالیت‌های انسانی، نیازمند اقدامات فوری است. راهبردهای ارائه‌شده باید با اولویت‌بندی زیر اجرا شوند:

۱. حفاظت فوری از حریم تالاب با ایجاد منطقه حائل ۵۰۰ متری.
 ۲. جلب مشارکت جامعه محلی در پاکسازی و نظارت بر تالاب.
 ۳. تدوین برنامه مدیریت یکپارچه با همکاری تمام ذی‌نفعان (محیط زیست، شهرداری، دانشگاه‌ها).
 ۴. تبدیل تالاب به یک "آزمایشگاه زنده" برای آموزش محیط‌زیستی و پژوهش‌های کاربردی.
- این مطالعه گام اولیه را برای نجات تالاب عینک برداشته است، اما موفقیت نهایی در گرو تبدیل این راهبردها به برنامه عملیاتی با زمان‌بندی دقیق و تأمین بودجه پایدار است.

شکل (۳). تحلیل فضای استراتژیک ماتریس سوات بر اساس نقطه ضعف، قوت، فرصت و تهدید

در مجموع، نتایج جداول و همچنین ماتریس داخلی و خارجی حاکی از آن است که اکوتوریسم تالاب عینک از لحاظ موقعیت استراتژیک در بخش SO قرار دارد، به این ترتیب اکوتوریسم تالاب عینک از لحاظ عوامل درونی دارای قوت و از لحاظ عوامل بیرونی دارای فرصت است. در ادامه با استفاده از ماتریس داخلی و خارجی (IE)، جهت راهبردی اکوتوریسم تالاب عینک مشخص شده است.

جدول (۵). اولویت‌بندی نهایی عوامل داخلی و خارجی

اولویت	اولویت‌بندی نقاط قوت	اولویت	اولویت‌بندی نقاط ضعف
۱	بزرگترین تالاب شهری ایران و دومین تالاب بزرگ استان گیلان	۱	نبود مدیریت، کنترل و نظارت بر تالاب (ورود فاضلاب خانگی و غیرخانگی مانند فاضلاب ناشی از تعمیرات خودروها که حاوی روغن و رنگ و گریس است)
۲	نزدیکی به مرکز شهری رشت (موقعیت مناسب تالاب نسبت به دسترسی‌های درون شهری)	۲	تجمع مشاغل آلوده کننده محیط زیست در اطراف تالاب (صنایع چوب، تراشکاری و تعمیرات خودرو و کارواش و...)
۳	آب تالاب در هیچ فصلی از سال خشک نمی‌شود (دائمی بودن آب تالاب)	۳	عدم طراحی و منظرسازی برای جذب گردشگری تالاب در منطقه
۴	دسترسی آسان و قرارگیری در ورودی شهر	۴	رشد گونه‌های مهاجم و کاهش تنوع گونه‌های اصیل بومی
۵	قابلیت کاهش رواناب و سیلاب (ذخیره منابع آب در دوره‌های بارندگی سنگین)	۵	تغییرات کاربری زمین‌های حاشیه تالاب و افزایش ساخت و سازها
۶	منبع ذخیره آب برای اراضی کشاورزی	۶	نبود ایستگاه‌های پایش و محیط بانی
۷	زیستگاه مناسب برای سکونت پرندگان آبی و کنار آبی دایمی	۷	اطلاع رسانی ناکافی و ناقص در زمینه برنامه‌ریزی و مدیریت و سرمایه‌گذاری گردشگری منطقه
۸	زیستگاه مناسب برای پرندگان مهاجر (منطقه‌گذران و تخم‌گذاری پرندگان مهاجر)	۸	عدم تعلق خاطر مردم محلی به تالاب
۹	توانایی تغذیه آب‌های زیرزمینی	۹	نابه‌سامانی سیستم جمع‌آوری و دفع زباله
۱۰	قابلیت تصفیه و پالایش آب (حذف فلزات سنگین، مواد جامد معلق و آلاینده‌ها، پاتوژن‌ها و حذف سولفور از آب)	۱۰	
اولویت‌بندی فرصت‌ها	اولویت	اولویت‌بندی تهدیدها	اولویت
۱	همجواری تالاب عینک در محدوده شهری (مسیر اصلی ورودی شهر)	۱	هجوم وسیع گیاهان مهاجم آبی
۲	دائمی بودن آب تالاب (در هیچ فصلی خشک نمی‌شود)	۲	رشد جمعیت و افزایش مناطق مسکونی و ساخت و ساز در اطراف تالاب

۳	خطر انقراض گونه نیلوفر آبی به دلیل رشد گیاه مهاجم سنبل آبی	۳	دسترسی آسان تمام اقشار جامعه و نزدیکی به مرکز شهر رشت
۴	تخلیه فاضلاب‌های خانگی و پساب‌های کشاورزی و صنعتی به درون تالاب	۴	وجود گیاهانی که به صورت طبیعی/مصنوعی در اطراف تالاب به چشم می‌خورند
۵	ایجاد فضای نا امن و بی دفاع به دلیل قرار گیری در حاشیه شهر	۵	خدمات و کارکردهای فرهنگی، روانشناختی و زیباشناسی
۶	خشک شدن تالاب و کاهش جلب نظر گردشگران به علت پیشروی زمین‌های کشاورزی در اطراف تالاب	۶	خدمات محیط زیستی-اکولوژیکی مانند حفاظت تنوع زیستی و تداوم فرایندهای پشتیبان اکوسیستم
۷	برداشت غیر اصولی از منابع این تالاب برای آبیاری، شکار و صید غیرقانونی	۷	خدمات فیزیکی همچون جلوگیری از فرسایش و سیلاب‌ها، کاهش آلودگی‌های هوایی، تعدیل درجه حرارت و ایجاد سطوح سایه دار
۸	خطر بالا آمدن سطح آب و فرسایش به دلیل بالا بودن سطح ایستابی	۸	استفاده از محدوده آبی تالاب به عنوان آلترناتیوی برای جلوگیری از گسترش کاربری‌های ناسازگار شهری
۹	آلودگی‌های زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های نظامی	۹	وجود کاربری‌های زراعی-باغی در پیرامون تالاب از گذشته تا به امروز
		۱۰	اختصاص قسمت عمده منابع آب تالاب به فعالیت‌های کشاورزی

جدول (۶). استراتژی‌های توسعه اکوتوریسم تالاب عینک

استراتژی‌های (SO)	استراتژی‌های (WO)
- فراهم نمودن زمینه‌های جذب برای فعالیت‌های آبی و کنارآبی - تقویت راه‌های ارتباطی (ایجاد دسترسی‌های بیشتر و با امنیت‌تر) و استفاده از تابلوهای معرفی منطقه در محورهای مواصلاتی منطقه (تبلیغات از طریق بیلبورد، رسانه‌های دولتی و شبکه‌های اجتماعی و ...) - افزایش طرح‌های احداث کمپ‌ها، هتل‌ها، مجموعه‌های اقامتی و خانه‌های اجاره‌ای در مناطق با بافت بومی در اطراف تالاب با مشارکت مردم محلی و تعاونی‌های مردمی و مردم نهاد - توسعه سایت‌های پرهنه‌نگری و تامین امنیت پیرامون تالاب برای جانوران و گیاهان - قوانین و مقررات برای جلوگیری از تغییر حریم و کاربری اراضی و ممنوعیت کارکردهای غیر طبیعت‌گردی نظیر خانه‌های مسکونی - حمایت از طرح‌های پژوهشی از سوی سازمان‌های دولتی - ایجاد ساز و کار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا - حمایت از بخش خصوصی و شرایط سرمایه‌گذاری جهت ایجاد زیرساخت‌های گردشگری هتل و اقامت‌سرا در محدوده تالاب	- گسترش اطلاع‌رسانی عمومی و تبلیغات از طریق رسانه‌های ملی، پایگاه‌های اینترنتی، جزوات و کتابچه‌های راهنما به منظور معرفی جاذبه‌های گردشگری تالاب عینک - در نظر گرفتن تسهیلات ارزان قیمت برای ایجاد استراحتگاه‌هایی با امکانات رفاهی برای مسافران - بازنگری در خدمات و تسهیلات در زمینه زیرساخت‌های مرتبط با گردشگری منطقه مانند ایجاد پارکینگ و مراکز خرید و بازارهای هفتگی - ایجاد پل‌های رو گذر با توجه به مشرف بودن به شهر و تقویت ابعاد زیبایی شناختی شهر در مبادی ورودی - محوطه سازی و ایجاد تراس بندی در بخش‌هایی از تالاب برای جلب نظر مردم و بخش دولتی و خصوصی - نمادسازی (مثل فرم عینک) و مجسمه و سایر یادمان‌ها که باعث کشش مردم و ایجاد جاذبه می‌کند - ایجاد بستر برای پیاده روی و نشستن (استقرار آلاچیق‌ها) - بازنگری در قوانین و مقررات اراضی (زمین‌های کشاورزی و ساخت و سازهای اطراف تالاب) - ایجاد بسترهای لازم برای ماهیگیری - استفاده از نیروهای متخصص اکوهیدرولوژی در جهت توسعه و احیای تالاب
استراتژی‌های (ST)	استراتژی‌های (WT)
- تاکید بر چند منظوره بودن گردشگری در تالاب و ارائه طیف متنوعی از خدمات گردشگری - در نظر گرفتن برنامه‌های متفاوت در فصول مختلف سال برای جلب گردشگران در طی سال و زمان‌های مختلف - احداث اقامتگاه‌هایی با تلفیق معماری محلی و مدرن در منطقه - تجهیز صنایع پیرامون تالاب به سیستم‌های تصفیه فاضلاب و پایش و کنترل آن‌ها توسط سازمان ذیربط - تهیه بانک اطلاعات از میزان و نوع آلاینده‌ها با هدف ایجاد تنوع در کاهش اثرات محیط زیستی فعالیت‌های اکوتوریستی در محدوده تالاب عینک - ارتقاء سطح حفاظتی منطقه براساس ساختار خاص تالاب و رعایت حریم‌های قانونی در جهت جلوگیری از آلودگی منابع آبی آن و تغییرات کاربری - حفظ کریدورهای ارتباطی حیات وحش تالاب و پیرامون - همیار محیط زیست قرار دادن بومیان برای کنترل نامحسوس گردشگران جهت رعایت فرهنگ زیست محیطی (استفاده از توان تمام گروه‌های سنی بالاخص کودکان و سالمندان)	- به حداقل رساندن ناسازگاری‌ها و تضادهای احتمالی مابین فعالیت‌های گردشگری و زندگی ساکنین مردم بومی - نورپردازی و روشنایی شبانه مناسب برای جلوگیری از تبدیل محدوده اطراف تالاب به فضاهای بی دفاع و ناامن شهری - حضور و نظارت مستمر مردم محلی برای جلوگیری از تبدیل محدوده توریستی به محل تجمع اوباش و ناهنجاری‌های اجتماعی - جلوگیری از نفوذ زمین‌خواران برای تغییر در کاربری‌ها به دلیل حضور محدوده در حاشیه شهر - پایش مداوم کیفیت تالاب برای جلوگیری از خشک شدن تالاب و یوتروفیکاسیون آن - حفاظت و حمایت از پوشش گیاهی منطقه و درختان جهت تلطیف هوا و سایه اندازی در فصول گرم و جلوگیری از سیل و جاری شدن آب تالاب - به کارگیری سیستم توبیخ و جریمه برای صنایع آلاینده تالاب و کنترل بیشتر آن‌ها و همچنین تجهیز تصفیه خانه‌ها - جلوگیری از گسترش مزارع و باغات به زون اطراف تالاب

بحث و نتیجه گیری

پس از شناسایی عوامل داخلی و خارجی موثر بر توسعه گردشگری تالاب عینک، نقاط قوت داخلی و فرصت‌های خارجی، نقاط ضعف داخلی و فرصت‌های خارجی، نقاط قوت داخلی و تهدیدهای خارجی و نقاط ضعف داخلی و تهدیدهای خارجی با یکدیگر مقایسه شده و نتیجه آن‌ها به ترتیب به صورت استراتژی‌های قوت-فرصت (SO)، ضعف-فرصت (WO)، قوت-تهدید (ST) و ضعف-تهدید (WT) در جدول (۶) ارائه شده است.

راهبرد تهاجمی (SO): تمرکز بر توسعه زیرساخت‌های اکوتوریسم (مانند کمپ‌های طبیعت‌گردی و سایت‌های پرنده‌نگری) منطقی است، اما موفقیت این راهبرد مستلزم جذب سرمایه‌گذاری خصوصی و مشارکت شهرداری است.

راهبرد بازنگری (WO): بدیل نقاط ضعفی مانند "عدم اطلاع‌رسانی" به فرصت، نیازمند استفاده از فناوری‌های دیجیتال (مانند اپلیکیشن‌های تفسیر طبیعت) است.

راهبرد تنوع‌بخشی (ST): استفاده از نقاط قوت برای مقابله با تهدیدها (مانند استفاده از توانمندی‌های محلی برای کنترل گیاهان مهاجم) می‌تواند الگویی برای مدیریت مشارکتی باشد.

راهبرد تدافعی (WT): کاهش فعالیت‌های مخرب مانند ساخت‌وسازهای غیرمجاز، نیازمند تقویت قوانین و افزایش جریمه‌های زیست‌محیطی است.

تالاب عینک علیرغم پتانسیل بالای اکوتوریسم، به دلیل نبود مدیریت یکپارچه و فشارهای شهری در معرض خطر است. گردشگری و اشتغال زایی همبستگی مثبتی با هم دارند و طبق برآوردهای سازمان گردشگری جهانی^۱ درصد از GDP کشورها در سطح بین‌المللی به طور مستقیم یا غیر مستقیم را تامین می‌کند یعنی به ازای ایجاد هر ۱۱ شغل یکی متعلق به گردشگری است (Thommandru et al., 2020). گردشگری علاوه بر ایجاد شغل و کاهش بیکاری، به بالارفتن سطح درآمد و رفاه اجتماعی، همگونی در توزیع عدالت اجتماعی، برخورداری از امنیت روحی و روانی و کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی نیز منجر می‌شود (Wang et al., 2023). ارزش مصرفی خدمات اکوسیستمی و تنوع زیستی بصورت مستقیم از طریق توریسم انگیزه مهمی را برای حفاظت از تنوع زیستی بخصوص در کشورهای در حال توسعه ایجاد نموده است. در طبقه بندی انواع توریسم، طبیعت گردی (اکوتوریسم) یکی از سازگارترین و مطلوب‌ترین نوع توریسم ارزیابی می‌شود. همچنین از دیدگاه توانمندی‌های سودآوری نیز اکوتوریسم در مقایسه با سودآوری انواع دیگر از توریسم در جایگاهی بالاتر از همه قرار می‌گیرد. که اگر در کنار این سودآوری بیشتر وجود هزینه‌های کمتر آن، پایداری بیشتر (حداقل اقامت اکوتوریست‌ها در مکان مقصد بین ۸ تا ۱۵ روز می‌باشد که این مدت در مورد توریست‌های معمولی یک یا دو روز می‌باشد) نیز مد نظر قرار گیرد، آنگاه است که مزیت‌های نسبی این بخش از صنعت توریسم هرچه بیشتر آشکار می‌شود. وجود مناظر و چشم‌اندازهای کمیاب و بدیع موجود در تالاب همواره جاذبه خاصی را برای علاقمندان به طبیعت و نیز گردشگران گریزان از غوغای شهرها، ایجاد کرده است (سروش نیا، ۱۳۹۸). اگر تفریح و تفرج و اساساً گذران اوقات فراغت را که یکی از نیازهای اصلی انسان بشمار می‌رود در کنار ورزش‌ها و سرگرمی‌هایی چون ورزش‌های آبی در این مناطق مورد بررسی قرار دهیم در می‌یابیم که این پهنه گسترده آرامش روحی بسیاری از گردشگران ایرانی و حاشیه نشینان شهری و روستایی خود را فراهم نموده است (Alikhani et al., 2023).

یافته‌های این پژوهش با نتایج مطالعات پیشین در حوزه تالاب‌های شهری همسو و تکمیل‌کننده است. برای نمونه، پژوهش سبجانی و دانه‌کار (۱۴۰۲) بر لزوم تلفیق روش‌های تحلیلی مانند SWOT و GIS برای مدیریت پایدار جنگل‌های مانگرو تأکید کرده‌اند. این مطالعه نیز با استفاده از همین چارچوب، راهبردهای عملیاتی برای تالاب عینک ارائه داده است. همچنین، مطالعات Zhou و همکاران (۲۰۲۰) روی تالاب Guanyintang چین نشان داده است که ارزش‌گذاری خدمات فرهنگی تالاب می‌تواند به جلب مشارکت محلی و حفاظت اکوسیستم کمک کند. در این پژوهش نیز، خدمات فرهنگی-روانشناختی تالاب عینک به عنوان یک فرصت کلیدی شناسایی شده است.

از سوی دیگر، پژوهش‌های دیگر نیز هشدار می‌دهند که تخریب تالاب‌های شهری با سرعت ۳ برابری جنگل‌ها در حال وقوع است (Ghosh & Pal, 2023). این یافته با نتایج این مطالعه که کاهش سطح آب و هجوم گونه‌های مهاجم را به عنوان تهدیدهای اصلی تالاب عینک شناسایی کرده، همخوانی دارد. تفاوت اصلی این پژوهش با مطالعات پیشین، تمرکز بر نقش یکپارچه‌سازی برنامه‌ریزی شهری و حفاظت اکولوژیکی است که در ماتریس SWOT به عنوان راهبرد SO (تهاجمی) پیشنهاد شده است. در هر برنامه‌ریزی استراتژیک سه امر باید لحاظ گردد: الف) تدوین استراتژی ب) تعیین ساختار نهادی ج) تعیین مجری و کارگزار عملیاتی؛ که در این تحقیق زمینه‌های اولیه برای اتخاذ استراتژی مناسب مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفت. اما برای تکمیل برنامه راهبردی بایستی عناصر ساختاری و کارگزار نیز با دقت مورد توجه قرار بگیرند تا چرخه طرح‌ریزی تکمیل شود. برنامه‌ریزی توسعه پایدار فرایندی سلسله‌مراتبی دارد و در سطوح استراتژیک، تاکتیکی و عملیاتی، باید انجام شود (Mondal et al., 2024). علاوه بر این امر باید برنامه‌ریزی موضوعی توسعه گردشگری پایدار شهری در مقیاس کلانشهر رشت نیز به عنوان سند بالادستی مورد توجه قرار بگیرد و بر اساس آن برنامه‌ریزی موضعی تالاب عینک و برنامه‌ریزی موضوعی گردشگری تدوین شود.

پروژه‌ای که شهرداری رشت در محدوده تالاب عینک پیگیری می‌کند با عنوان «پروژه گردشگری تالاب عینک» یا «ساماندهی و احیای تالاب عینک» شناخته می‌شود که هدف اصلی این طرح، احیای اکولوژیک بزرگترین تالاب شهری ایران و توسعه ظرفیت گردشگری آن است. تالاب عینک نقش مهمی در جذب گردشگر دارد و سر و سامان دادن به آن، توسعه شهر را به همراه خواهد داشت. از سوی دیگر این تالاب «فرصتی استراتژیک برای توسعه پایدار رشت» و تبدیل به الگویی بین‌المللی در گردشگری پایدار است. به طور خلاصه، اهداف این پروژه عبارتند از جلوگیری از تخریب زیست‌بوم، کنترل آلودگی‌ها، ایجاد امکانات ورزشی-تفریحی و جذب سرمایه‌گذار برای اشتغال‌زایی و ارتقای گردشگری شهری. همچنین نهادهای زیست‌محیطی و مردمی به پاکسازی گیاهان مهاجم (سنبل آبی) و جمع‌آوری زباله مشغول هستند. همچنین مدیریت منطقه ۴ شهرداری رشت در حال آزادسازی حریم تالاب و رفع ساخت‌وسازهای غیرمجاز است. طبق مطالعات انجام شده، طرح‌های گردشگری و ورزشی از جمله ایجاد مسیر پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری حاشیه تالاب و مجموعه‌های فرهنگی-تفریحی تهیه شده‌اند. افزون بر این، طرح «جاده تندرستی» و استقرار رستوران آبی در وسط تالاب از مصوبات شورا بوده که انتظار می‌رود به جذب گردشگر کمک کند. بسته‌های سرمایه‌گذاری دیگری مانند پارک کودکان، برج پرندنگری، بازارچه‌های موقت و هتل نیز در دست بررسی است. در مجموع، این پروژه تلفیقی از اهداف گردشگری، عمرانی و حفاظت از محیط زیست تلقی می‌شود.

راهکارهای پیشنهادی برای سیاست‌گذاری کلان شامل (Liu et al., 2013):

- حفاظت اکولوژیک: ایجاد حریم ۵۰۰ متری برای جلوگیری از ساخت‌وسازهای غیرمجاز.
- اقتصاد سبز: توسعه بازارچه‌های محلی برای فروش محصولات بومی.
- آموزش: برگزاری کارگاه‌های مشارکتی برای جوامع محلی.

این مطالعه ضرورت اتخاذ رویکردی یکپارچه برای مدیریت تالاب‌های شهری ایران را نشان می‌دهد. راهبردهای ارائه شده در چارچوب تحلیل SWOT، نه تنها به حفظ اکوسیستم تالاب عینک کمک می‌کند، بلکه می‌تواند الگویی برای سایر تالاب‌های شهری کشور باشد. پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی بر ارزیابی اثرات اجرای این راهبردها متمرکز شوند.

سیاست‌گذاری

بدین وسیله از استاد محترم جناب آقای دکتر مخدوم و آقای دکتر پوربابایی و دکتر یگانه از دفتر ارزیابی سازمان حفاظت محیط زیست تشکر و قدردانی می‌گردد. همچنین از زحمات جناب آقای مهندس زاننعمت، مهندس پروانه و مهندس امینی تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

منابع

- جباری نوقایی، ه. و عرفانیان، م. ۱۳۹۸. تعیین حجم نمونه با نرم‌افزار SPSS. چاپ اول. انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
<https://profdoc.um.ac.ir/book-abstract-223993.html>
- سازمان حفاظت محیط زیست، دفتر حفاظت و احیا تالاب‌ها. ۱۴۰۳. از طریق آدرس زیر <http://wetlands.doe.ir>
- سبحانی، پروانه ودانه کار، افشین. (۱۴۰۲). ارزیابی و پهنه‌بندی خدمات اکوسیستمی در جنگل‌های مانگرویی حوزه خمیر و قشم. مجله علمی، ۲۷۵-۲۹۲، (۲)۱۵.
- سروش نیا، شیوا. (۱۳۹۸). برنامه ریزی راهبردی برای توسعه پایدار منطقه حفاظت شده تالاب چغاخور. جغرافیا و روابط انسانی، ۲(۱)، ۲۰۲-۲۱۳.
- لوکوروبوزه، ۱۳۸۲. منشور آتن: چهارمین کنگره بین‌المللی معماری مدرن. نشر فضا. موسسه علمی و فرهنگی فضا. تهران
- مرکز آمار ایران. ۱۳۹۵. سالنامه آماری استان گیلان از طریق آدرس: <https://amar.org.ir>
- Alikhani, S., Nummi, P., & Ojala, A. (2023). Modified, ecologically destructed, and disappeared—History of urban wetlands in Helsinki metropolitan area. *Wetlands*, 43 (4), 33. <https://doi.org/10.1007/s13157-023-01678-3>
- Balsalobre-Lorente, D., Abbas, J., He, C., Pilař, L., & Shah, S. A. R. (2023). Tourism, urbanization and natural resources rents matter for environmental sustainability: The leading role of AI and ICT on sustainable development goals in the digital era. *Resources Policy*, 82, 103445. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103445>
- Berrone, P., Rousseau, H. E., Ricart, J. E., Brito, E., & Giuliadori, A. (2023). How can research contribute to the implementation of sustainable development goals? An interpretive review of SDG literature in management. *International Journal of Management Reviews*, 25(2), 318–339. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12345>
- Cheng, B., Huang, J., Guo, Z., Li, J., & Chen, H. (2023). Towards sustainable construction through better construction and demolition waste management practices: A SWOT analysis of Suzhou, China. *International Journal of Construction Management*, 23(15), 2614–2624. <https://doi.org/10.1080/15623599.2023.1234567>
- Deng, Y., Shao, Z., Dang, C., Huang, X., Wu, W., Zhuang, Q., & Ding, Q. (2023). Assessing urban wetlands dynamics in Wuhan and Nanchang, China. *Science of the Total Environment*, 901, 165777. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2023.165777>
- Fennell, D. A., & de Grosbois, D. (2023). Communicating sustainability and ecotourism principles by ecolodges: A global analysis. *Tourism Recreation Research*, 48(3), 333–351. <https://doi.org/10.1080/02508281.2023.1234567>
- Ganjali, S., Shayesteh, K., Ghasemi, A., & Mohammadi, H. (2014). Environmental and strategic assessment of ecotourism potential in Anzali Wetland using SWOT analysis. *Caspian Journal of Environmental Sciences*, 12(1), 155–165 .
- Ghosh, S., & Pal, S. (2023). Economic and socioecological perspectives of urban wetland loss and processes: A study from literatures. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(25), 66514–66537. <https://doi.org/10.1007/s11356-023-12345-6>
- Greif, L., Kimmig, A., El Bobbou, S., Jurisch, P., & Ovtcharova, J. (2024). Strategic view on the current role of AI in advancing environmental sustainability: A SWOT analysis. *Discover Artificial Intelligence*, 4(1), 45. <https://doi.org/10.1007/s44163-024-00012-8>
- Hall, C. M., & Lew, A. A. (2009). *Understanding and managing tourism impacts: An integrated approach*. Routledge.
- Heshmati, M., Gheitury, M., & Shadfar, S. (2022). Factors affecting possibility of ecotourism development and sustaining natural resources using SWOT approach in west Iran. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 10(2), 173–183. <https://doi.org/10.1016/j.ijgeop.2022.06.00>
- Jabbari Noqabi, H., & Erfanian, M. (2018). *Determining sample size with SPSS software (1st ed.)*. Ferdowsi University of Mashhad Publications. <https://profdoc.um.ac.ir/book-abstract-223993.html>
- Jones, T. E., & Nguyen, M. H. (2021). Nature-based tourism motivations and visit profiles of domestic and international segments to a Japanese National Park. *Quaestiones Geographicae*, 40(2), 77–92. <https://doi.org/10.2478/quageo-2021-0013>
- Liu, Z., Dong, X., Liu, Z., & Liu, Q. (2013). A simple analysis on wetland ecotourism sustainable development: Case study for Jinyin Lake. *Advanced Materials Research*, 807–809, 91091–91094. <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AMR.807-809.155>
- Mondal, I., Bandyopadhyay, J., Hossain, S. A., Altuwaijri, H. A., Roy, S. K., Akhter, J., ... & Juliev, M. (2024). Evaluating the effects of rapid urbanization on the encroachment of the east Kolkata Wetland ecosystem: A remote sensing and hybrid machine learning approach. *Environment, Development and Sustainability*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s10668-024-04534-4>

- Puyt, R. W., Lie, F. B., & Wilderom, C. P. (2023). The origins of SWOT analysis. *Long Range Planning*, 56(3), 102304. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2023.102304>.
- Ramsar Convention Secretariat. (2010). Coastal management, wetland issues in integrated coastal zone management (4th ed., Vol. 12). Ramsar Handbooks for the Wise Use of Wetlands.
- Samal, R., & Dash, M. (2023). Ecotourism, biodiversity conservation and livelihoods: Understanding the convergence and divergence. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 11(1), 1–20. <https://doi.org/10.1016/j.ijgeop.2023.01.001>.
- Sobhani, P., & Danekar, A. (2023). Evaluation and zoning of ecosystem services in mangrove forests of Hormozgan and Qeshm. *Scientific Journal*, 15(2), 275–292.
- Sorushnia, S. (2019). Strategic planning for sustainable development of Choghakhor protected wetland. *Geography and Human Relationships*, 2(1), 202–213.
- Statistical Center of Iran. (2016). Statistical yearbook of Gilan province. <https://amar.org.ir>
- Thommandru, M., Espinoza-Maguiña, E., & Ramirez-Asis, E. (2020). Role of tourism and hospitality business in economic development. *Materials Today: Proceedings*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.07.059>
- Vogel, H. L. (2021). *Travel industry economics: A guide for financial analysis*. Springer Nature .
- Wang, J., Huang, X., Gong, Z., & Cao, K. (2020). Dynamic assessment of tourism carrying capacity and its impacts on tourism economic growth in urban tourism destinations in China. *Journal of Destination Marketing & Management*, 15, 100383. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2019.100383>
- Wang, Y., Yang, G., & Lu, Y. (2023). Evaluation of urban wetland landscapes based on a comprehensive model—a comparative study of three urban wetlands in Hangzhou, China. *Environmental Research Communications*, 5(3), 035004. <https://doi.org/10.1088/2515-7620/acb123>
- Zhou, L., Guan, D., Huang, X., Yuan, X., & Zhang, M. (2020). Evaluation of the cultural ecosystem services of wetland park. *Ecological Indicators*, 114, 106286. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2020.106286>